

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ НАЦІОНАЛЬНИМИ МЕНШИНАМИ В УКРАЇНІ

СЛІНЬКО Тетяна Миколаївна - кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ТКАЧЕНКО Євгеній Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 342.565.2

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.4

У статті розглянуто категорію «мовні права національних меншин у сфері освіти», з'ясовано її суть. Придільено увагу особливостям реалізації представниками національних меншин і корінних народів мовних прав, окреслено проблеми їх забезпечення в Україні. Акцентовано на тому, що законодавча гарантія навчання представників національних меншин рідною мовою вужча за конституційну. Запропоновано в законодавстві про освіту закріпити чіткий та однаковий для всіх етнічних груп України порядок вивчення або навчання мовами меншин.

Ключові слова: мовні відносини, мовні права, національні меншини, освіта, конституційне право на освіту, освітні відносини, мовна політика, корінні народи.

Постановка проблеми

Актуальність статті полягає в тому, що в ній розглянуто теоретичні й практичні проблеми реалізації в сучасній Україні мовних прав національних меншин у сфері освіти.

Передусім варто вказати, що нині метою мовної політики демократичної, правової держави, у якій проживає багато етнічних спільнот, є створення умов для повної і безперешкодної реалізації кожною особою мовних прав. Україна, яка на конституційному рівні закріпила саме такий статус, прагне зробити все для рівноправного розвитку й активної всебічної участі своїх громадян усіх національностей у соціальному, економічному, політичному й духовно-культурному житті.

Історично склалося так, що Україна належить до багатонаціональних і полімовних країн. Варто додати, що нині вона перебуває на важливому (навіть ключовому) етапі державотворення, коли під натиском зовнішньої загрози нація, незалежно від мови, релігії, консолідується. Виходячи з цього, влада мусить не лише прагнути забезпечення функціонування державної мови, а й докласти зусиль, щоб гарантовані ст. 11 Основного Закону, яка закріплює: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України», мовні права усіх національних груп України безперешкодно реалізовувалися, що є важливою передумовою досягнення суспільної злагоди. На теперішній час в Україні в освітній сфері ще й досі невирішеною й актуальною залишається проблема віднайдення балансу між необхідністю, з одного боку, чіткого законодавчого забезпечення використання й розвитку української мови як державної, а з другого – гарантування представникам меншин права на навчання або вивчення рідної мови, безперешкодної його реалізації і неухильного дотримання.

Метою статті є науковий пошук шляхів вдосконалення правового регулювання мовних відносин в освітній сфері в Україні. Завдяки використанню теоретичного й практичного підходів, проведено ґрунтов-

ний аналіз мовної ситуації й мовного законодавства нашої країни, окреслено проблеми забезпечення мовних прав у сфері освіти національних меншин.

Стан дослідження проблеми

Теоретичні засади правового регулювання мовних відносин у сфері освіти закладено вченими, у працях яких, присвячених вивченню й вирішенню проблем правового регулювання мовних відносин у сфері освіти, забезпечення мовних прав етнічних меншин, висвітлено різні погляди і підходи. Загалом різноманітними аспектами захисту прав національних меншин опікуються такі дослідники, як Колісник Л., Котигоренко В., В. Коцур, Панчук М., Рябошапка Л., Якубова Л. та ін.

Виклад основного матеріалу

Важливими складовими мовних прав національних меншин у сфері освіти (з теоретичної точки) зору є наступні.

Мова – одна з основних характеристик національно-етнічної спільноти, один з головних засобів існування її духовності й розвитку її культури, фактор національної ідентифікації і консолідації.

Із сфери національно-мовних відносин виокремлюється та частина, яка підлягає правовому регулюванню. Це перш за все публічні мовні відносини, тобто ті, що пов'язані з діяльністю держави, її органів і посадових осіб, державних підприємств, установ та організацій; а також ті, обов'язковим учасником яких є органи державної влади. Додамо, що такі відносини складаються в галузі судочинства, офіційного діловодства, законотворчості, діяльності органів державної влади й управління, у роботі державних наукових установ і навчальних закладів, державних засобів масової інформації, у збройних силах тощо. Виходячи зі сказаного, можна констатувати, що особливістю правового регулювання мовних відносин у різних сферах, як-от: освіта, культура, наука, книговидання та інформаційна (публічна сфера), є те, що держава має, з одного боку, задовольнити загальнонаціональні інтереси, чого можливо досягти завдяки переважанню державної мови у цих сферах; із другого – забезпечити

громадянам усіх національних груп право на навчання національною мовою, розвиток своєї особистості через її використання й отримання інформації [1, с. 36]. У приватній сфері державно-правове регулювання мовних відносин взагалі не здійснюється або відбувається шляхом законодавчого закріплення загальних мовних свобод людини. Із наведеного випливає, що, на відміну від цивільного законодавства, із сфери конституційно-правового регулювання фактично випадає широке коло взаємовідносин громадян як приватних осіб між собою.

Держава повинна забезпечити реалізацію цієї свободи громадян, не втручатися у сферу «особистого» життя й не встановлювати правила використання мов у приватних сферах життя людини. Більше того, особисте благо самого індивідуума, фізичне або моральне, не є достатньою підставою для будь-якого втручання в його дії [2, с. 295–296; 3, с. 150–152]. Однак кожен член цивілізованого суспільства може зазнавати примусу, якщо це потрібно для того, щоб попередити шкідливі для інших людей його дії, і це справедливо. Як зазначав В. ф. Гумбельдт, держава не повинна робити жодного кроку далі, аніж це необхідно для гарантування безпеки громадян один від одного й від зовнішніх ворогів, для жодної іншої цілі вона не може обмежувати особисті свободи [4, с. 49].

Що до розгляду права на застосування рідної мови, воно належить усім громадянам незалежно від етнічного походження. Підтвердженням цього є висловлювання відомого мексиканського правознавця Д. Валадеса, який свого часу зауважив, що право на мову – це право всіх. Висвітлюючи це питання на прикладі Мексики, він наголошує, що в цьому випадку іспанська мова й місцеві мови, якими говорять, складають частину національної культурної спадщини, і кожна людина має право на культурну автономію. Такого роду автономія, що здійснюється індивідуально або колективно, дозволяє використовувати й розвивати вільно обрану мову, постійно або в окремих випадках. Культурна автономія індивідуумів і груп – ще один прояв свободи, а це можливе тільки в конституційній державі [5, с. 82].

Усе викладене вище дозволяє стверджувати, що метою мовної політики держави в багатоетнічному суспільстві є гарантування безперешкодної реалізації мовних прав кожною особою й дотримання цього. Україна, проголосивши себе на конституційному рівні демократичною і правовою державою, прагне забезпечити рівноправний розвиток й активну участь громадян України всіх національностей у соціальному, економічному, політичному й духовно-культурному житті. Намагання і бажання домогтися цього є цілком виправданим, бо в демократичній державі не лише поважають етнічну, мовну й релігійну самобутність будь-якої особи, яка належить до національної меншини, а й створювати умови для прояву, зберігання такої самобутності. Отже, важливим елементом правового режиму мов є правовий статус мов етнічних меншин і забезпечення їх мовних прав, зокрема в освітній сфері.

Таким чином, для України як багатонаціональної та полімовної країни важливим напрямом діяльності державної влади і її обов'язком є не тільки забезпечення функціонування державної мови, а й гарантування мовних прав усіх національних меншин, що є вагомим запорукою суспільної злагоди.

Беручи це до уваги, у Конституції України окремо закріплюються гарантії мовних прав національних меншин і корінних народів України. Зокрема, у ч. 3 ст. 10 проголошується, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин, що проживають на території нашої країни. Згідно зі ст. 11 Українська держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин. Не менш важливими з позицій питання, що розглядається, видаються приписи ч. 2 ст. 24 Основного Закону, йдеться про конституційну заборону дискримінації за ознакою етнічного походження та за мовною ознакою, а також ч. 5 ст. 53, де законодавець безпосередньо закріплює гарантії прав національних меншин на навчання або вивчення своєї рідної мови (Конституції України).

Незважаючи на наявність достатнього законодавчого підґрунтя, не все так добре, бо залишилися певні прогалини й недоліки. До такого висновку підштовхує Висновок Європейської комісії щодо заяви України про членство в ЄС, у якому вона рекомендувала нашій державі завершити реформування нормативно-правової бази стосовно національних меншин, яка наразі формується відповідно до рекомендацій Венеційської комісії, й ухвалити негайні й ефективні механізми імплементації [6].

Як уже зазначалося раніше, одним із болючих і таких, що потребує негайного вирішення, питань сьогодення залишається віднайдення законодавчого балансу між метою державної мовної політики щодо чіткого законодавчого забезпечення використання й розвитку української мови як державної, а з другого – гарантування представникам меншин права на навчання або вивчення рідної мови, безперешкодної його реалізації і неухильного дотримання. Підтверджує важливість вказаного й рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021, у якому наголошувалося, що громадянам, які належать до національних меншин, згідно із законом гарантується «право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови» у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства (ч. 5 ст. 53 Конституції України). Вбачається, що Україна, спираючись на цей припис Основного Закону, має право установлювати якнайсуворіші вимоги щодо повноцінного оволодіння державною мовою, одночасно забезпечуючи представникам національних меншин можливість опановувати й вдосконалювати знання рідної мови, здобувати освіту в межах загальної навчальної програми. Вчиняючи так, держава не порушуватиме Рамкової конвенції, зі ст. 14 якої не впливає право осіб, які належать до національних меншин, отримувати освіту лише рідною мовою, а державі водночас залишено широкі межі дискреції (*a wide measure of discretion*) щодо варіантів ухвалювання рі-

шень із цього питання. Отже, запроваджуючи власну модель освіти, держава має забезпечувати таку пропорцію застосування мови національної меншини й державної як мов навчання, щоб, з одного боку, досягти мета збереження особами, які належать до національної меншини, своєї самобутності, а з другого – не завдати шкоди повноцінному оволодінню державною мовою задля задоволення потреб таких осіб активно брати участь у суспільному житті й демократичних процесах. Таким чином, право осіб, які належать до національних меншин, застосовувати свою мову в рамках системи освіти має реалізовуватися не на шкоду оволодінню державною мовою або здобуттю освіти державною мовою (пп. 4.4 п. 4 рішення Суду від 14 липня 2021 року № 1-р) [7].

З набуттям незалежності перед владою України постало завдання повернення позицій державної української мови в освітню галузь [8, с. 20; 9, с. 27; 10, с. 439; 11, с. 653; 12, с. 114; 13, с. 260]. Наприклад, у першій «Державній програмі розвитку української та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р.» від 12 лютого 1991 р. у спеціальному розділі «Державна українська мова та мови інших національностей у системі народної освіти» планувалося, зокрема, перебудувати навчально-виховний процес на основі глибокого володіння дітьми й юнацтвом українською мовою, розширення функціонування української мови в навчально-виховних закладах; створити умови для забезпечення конституційного права громадян навчати дітей рідною мовою, привести мережу навчально-виховних закладів у відповідність до національного складу і потреб населення; забезпечити обов'язкове вивчення в загальноосвітніх школах української та російської мов тощо. Отже, на перших етапах становлення державності законодавець не відмовився від обов'язковості вивчення мови сусідньої держави, надавши тим самим певні переваги російській як мові національної меншини перед іншими. Як показують останні події (повномасштабне вторгнення Росії в Україну під гаслом захисту російськомовного населення), такий крок був помилковим.

За понад тридцятирічну історію існування незалежної України, що є логічним і виправданим, створено міцну законодавчу основу з цього питання. Так, на цей час використання мов в освітній галузі регулюється Конституцією України (ст. 10, 53), Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (ст. 21), Законом України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» (ст. 11), Законом України «Про освіту» (ст. 7), Законом України «Про вищу освіту» (ст. 48) тощо. Зокрема, у ст. 7 Закону України «Про освіту» закріплюється, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Більше того, держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільному, загальному середньому, професійному (професійно-технічному), а також фаховій передвищій та вищій, позашкільній та післядипломній освіти) державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Виходячи з наведеного, варто окремо зупинитися на забезпеченні прав етнічних меншин на навчання й вивчення своєї рідної мови в державних закладах освіти як важливій складовій державної мовної та етнонаціональної політик. Як уже згадувалося вище, у ч. 5 ст. 53 Основного Закону закріплюється правило, що громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Зауважимо, що використання в цій юридичній конструкції сполучників «чи» та «або» дозволяє досить широко тлумачити можливості, закладені в цій нормі. На наш погляд, це означає, що в одних випадках навчання в будь-яких державних і комунальних навчальних закладах може здійснюватися мовою національної меншини, а в інших – мова національної меншини може вивчатися як окрема дисципліна. На такий висновок підштовхує той факт, що ні Конституція України, ні поточне законодавство не містять обмежувального переліку таких закладів. Словосполучення «гарантується право» означає, що держава має

вживати заходів для реалізації цього права, тобто створювати відповідні навчальні заклади, у яких навчання здійснюється мовою національної меншини, чи передбачити вивчення національної мови як окремої дисципліни (наприклад, забезпечити підготовку викладачів, видання підручників мовою національної меншини тощо). Аналогічної думки дотримується В. П. Колісник, який переконаний, що в разі відсутності навчальних закладів, у яких навчання ведеться мовою національної меншини, це право може бути реалізоване у вигляді вивчення мови національної меншини як окремої навчальної дисципліни в навчальному закладі, де викладання інших навчальних дисциплін здійснюється державною чи іншою мовою (виходячи із реальної мовної ситуації, що склалася внаслідок численних суб'єктивних і об'єктивних причин) [14, с. 85].

Вважаємо за доцільне зауважити, що конституційні гарантії реалізації і дотримання мовних прав національних меншин відповідають міжнародним зобов'язанням Української держави. Зокрема, у Загальній декларації прав людини (ст. 2, 26), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 27), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13), Конвенції про права дитини (ст. 30), Конвенції ЮНЕСКО проти дискримінації в галузі освіти (ст. 5), документі Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ (п. 34), Декларації ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (ст. 4), Європейській Рамковій конвенції про захист національних меншин (ст. 14) тощо. Зокрема, у ст. 2 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод проголошується, що нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту й навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань. Хоча в цій нормі нічого не сказано про мову освіти, але Європейський суд з прав людини при розгляді питання про лінгвістичні права в Бельгії зазначив, що «це право втрачає

значення..., якщо воно не передбачає... права отримувати освіту національною мовою, залежно від конкретних обставин». Передумовою цієї справи було те, що фламандське населення Бельгії тривалий час перебувало у стані «офранцуження», не могло ефективно протистояти процесу звуження сфери застосування рідної мови. Спроба змінити ситуацію за рахунок введення фламандської мови як мови освіти не дала позитивних результатів, оскільки передбачала право вибору мови освіти. Звісно, що батьки, бажаючи успішного майбутнього своїм дітям, обирали основну мову країни – французьку. Виходячи з цього, влада пішла на жорсткі адміністративні заходи і у 1930 р. запровадила обов'язкове навчання фламандською мовою на території фламандського населення, а французькою – на території проживання франкофонів, фактично відмінивши конституційне право на використання рідної мови.

У ратифікованих Україною «освітніх» правилах Європейської хартії регіональних мов або мов меншин закріплюється, що держава має вживати один із таких заходів, як передбачити можливість (i) надання середньої освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або (ii) надання суттєвої частини середньої освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин; або (iii) в рамках системи середньої освіти викладання відповідних регіональних мов або мов меншин як складову частину-навчальної програми; або (iv) вжити один із заходів, передбачених пп. I – iii, принаймні до тих учнів, які самі, або у відповідних випадках сім'ї яких, цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою (ст. 8).

До речі, право на навчання або вивчення рідної мови представниками національних меншин теж містять конституції деяких зарубіжних країн. Так, ст. 20 Конституції Албанії представникам національних меншин забезпечує право на навчання рідною мовою й на її вивчення. Представники національностей у Македонії мають право викладати своєю мовою у початковій та середній школах відповідно до процедури, встановленої законом (ст. 48 Конституції Македонії). У Румунії представникам національних меншин також гарантується право

вивчати рідну мову й навчатися нею (ст. 32 Конституції). У Словаччині (у Конституції) й у Чехії (у Хартії основних прав і свобод) окремим розділом, присвяченим правам національних меншин, громадянам, які належать до національних меншин та етнічних груп, гарантується право на освіту своєю мовою й право користуватися нею в офіційних відносинах. Згідно із ст. 30 Конституції Індії всі меншини (як релігійні, так і лінгвістичні) мають право відкривати на свій вибір навчальні заклади й управляти ними. Держава не повинна проводити дискримінацію щодо таких навчальних закладів.

Наступним вітчизняним актом, яким врегульовується питання, що розглядається, є новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (далі – Закон) від 13 грудня 2022 р., у ст. 11 (право на освіту) якого встановлюється, що особливості використання мов національних меншин (спільнот) в освітньому процесі визначаються Законом України «Про освіту» і спеціальними законами у вказаній сфері.

Вбачається, що в ч. 2 ст. 11 цього Закону закріплені важливі гарантії забезпечення прав національних меншин в освітній сфері. Із приписів згаданої норми випливає, що Українська держава взяла на себе обов'язок сприяти підготовці й підвищенню кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників із мов національних меншин (спільнот).

Не меншої ваги з точки зору гарантування забезпечення мовних прав національних меншин в освітній сфері набуває й правило, передбачене ч. 3 ст. 11 Закону, відповідно до якого приватні заклади освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти за рахунок коштів фізичних та/або юридичних осіб, зокрема, засновані національними культурними товариствами і представниками національних меншин (спільнот), мають право вільного вибору мови освітнього процесу (крім закладів освіти, що отримують публічні кошти) й зобов'язані забезпечити опанування учнями державної мови відповідно до державних стандартів [15].

Дещо ширші гарантії навчання своєю рідною мовою встановлюються Законом

України «Про корінні народи України» від 1 липня 2021 р. Виходячи з положень акта, корінні народи України мають право створювати свої заклади освіти або співпрацювати із закладами освіти всіх форм власності з метою забезпечення вивчення мови, історії, культури відповідного корінного народу й навчання його мовою (ч. 1 ст.5 Закону) [16]. Отже, представники корінних народів можуть навчатися своєю рідною мовою не тільки у приватних закладах освіти, а й у державних і комунальних.

Додамо, що механізм реалізації мовних прав національних меншин закріплено у ст. 7 Закону України «Про освіту». Відповідно до її приписів особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, ще й мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується шляхом створення згідно із законодавством окремих класів (груп) із навчанням мовою певної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення згідно із законодавством окремих класів (груп) із навчанням мовою певного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) із навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Підсумовуючи наведене, наголосимо, що законодавча гарантія навчання рідною мовою в державних і комунальних закладах освіти представниками національних меншин, на наш погляд, вужча за конституційну, адже обмежується лише рівнями

дошкільної та початкової освіти. При цьому особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання рідною мовою в комунальних закладах освіти для здобуття ще й загальної середньої освіти.

Вважаємо, що такі вимоги Закону надають дещо дискримінаційні переваги (привілеї) за мовними ознаками й етнічним походженням лише особам, які належать до корінних народів, хоча ч. 2 ст. 10 і ст. 11 Конституції України містять саме гарантії використання мов усіх національних меншин і корінних народів України, жодним чином не підкреслюючи чи пропагуючи «особливі» права якоїсь етнічної групи. Крім того, у цьому випадку можна вести мову про порушення ст. 24 Конституції (дискримінацію і порушення принципу рівності), адже привілеї надаються лише представникам корінних народів України порівняно з представниками національних меншин. Вбачається, що це неприпустимо, бо за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживає більше 130 національностей. Наведемо такі дані: в Україні компактно проживають представники болгарської, угорської, грецької, польської, румунської, російської та інших національних меншин [17, с. 93–94]. За законодавством їх мовні права у сфері освіти та в інших сферах публічного життя мають бути захищеними, що, звісно, інколи складно. Спираючись на наведене, можемо сміливо стверджувати, що на теперішній час існує необхідність внесення змін до законодавства про освіту задля ліквідації цього правового вакууму та деяких порушень мовних прав національних меншин в Україні.

До речі, уже згадувана Венеційська комісія у своєму висновку від 8 грудня 2017 р. також вказує на обмеження прав національних меншин новим «освітнім законом». Так, вона зауважує, що, хоча проведення всеосяжної реформи української системи освіти, схоже, сприймається в цілому позитивно, новий Закон про освіту пропонує також нові принципи використання мов для здобуття освіти і мов як предмета навчання. Зокрема, ст. 7 нового Закону, зменшивши обсяги освіти мовами меншин,

особливо після завершення початкової школи, викликала сильну критику і протести як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Ця критика значною мірою виправдана з низки причин. Вбачається, що редакція статті, яку було схвалено, суттєво відрізняється від проекту, щодо якого відбувалися консультації з меншинами. Як видається, ст. 7 Закону містить двозначності й не забезпечує дотримання ключових принципів, необхідних для виконання рамкового закону при застосуванні міжнародних і конституційних зобов'язань країни. Щоправда, вона закріплює певні гарантії щодо освіти мовами меншин, при цьому обмежує її переважно початковою освітою. Крім того, точний обсяг таких гарантій не є настільки гранично ясним, як це має бути в законі. Вважаємо, що схвалена редакція дійсно дозволяє радикально змінити попередній мовний режим, принаймні у середній освіті, привівши її до системи, орієнтованої на обов'язкове використання української мови як мови навчання. Саме окреслене дало підстави Венеційській комісії у висновку від 8 грудня 2017 року щодо положень ст. 7 Закону України «Про освіту» зазначити, що аналогічний пункт, який міститься у Законі «Про освіту», не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС.

Якщо залишити такий стан справ, то це призведе до серйозного зменшення можливостей, що надаються особам, які належать до національних меншин, для навчання їх мовами. Вважаємо таку ситуацію неприпустимою, оскільки матиме місце непропорційне втручання в чинні права осіб, які належать до національних меншин. Крім того, короткий строк впровадження нових правил викликає серйозні занепокоєння щодо якості освіти [18].

У контексті наведеного не можна оминути положень ч. 5. ст. 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», згідно з якими у закладах освіти відповідно до освітньої програми одна або декілька дисциплін можуть викладатися двома чи більше мовами – державною, англійською, іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

Хоча в цьому положенні і не згадуються права жодних етнічних груп, разом із тим саме до цього слід додати ще й те, що найближчим часом на практиці складно буде гарантувати мовні права в освітній сфері для російської національної меншини, що видається цілком логічним після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну й героїчного супротиву Збройних Сил України і Українського народу військовій агресії. Однак, не беручи до уваги цю мову, якнайшвидшого вирішення потребує питання захисту мовних прав, наприклад, гагаузька, єврейська або ромська національні меншини, оскільки має місце сприятливе ставлення лише до цих мов, що важко виправдати. Виходячи з наведеного, очевидно видається його дискримінаційність. Підсумовуючи всі міркування, коректним і доречним, на наше переконання, було б внесення поправок до статті 7, які замінили б це положення на більш збалансоване й чітко сформульоване, що ще раз підтверджує нашу тезу про те, що, враховуючи положення ч. 5 ст. 53 Основного Закону й міжнародні зобов'язання України, у законі про застосування мов національних меншин і корінних народів або в законодавстві про освіту має бути закріплений чіткий та однаковий для всіх етнічних груп України порядок вивчення і навчання мовами меншин.

Висновки

За результатами ґрунтовного вивчення й аналізу приписів нормативно-правових актів можемо констатувати, що українське конституційне законодавство гарантує право громадян, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою чи на її вивчення в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Крім того, реалізовуватися це право може завдяки створенню відповідних навчальних закладів, у яких освітній процес ведеться мовою національної меншини чи національна мова вивчається як окрема дисципліна.

Разом із тим освітня політика щодо посилення значущості і ролі державної мови та обов'язковості володіння нею всіма громадянами призвела до деяких порушень

конституційних гарантій реалізації мовних прав національних меншин, адже нові правила «освітнього» закону дещо зменшують можливості, що надаються особам, які належать до національних меншин, для навчання в державних і комунальних закладах освіти їх мовами. З огляду на це в законодавстві про освіту має бути закріплений чіткий та однаковий для всіх етнічних груп України порядок вивчення або навчання мовами меншин.

Література

1. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин : монографія. Харків: ФІНН, 2010. 336 с.
2. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / пер. з англ. Київ : Вид-во Соломії Павличко Основи, 2001. 463 с.
3. Lon L. Fuller. The morality of law. New Haven, Connecticut: Yale University Press. 1964. Pp. viii, 202.
4. Wilhelm von Humboldt. The Limits of State Action. Edited with an Introduction and Notes by J. W. BURROW. (Cambridge: Cambridge University Press, 1969. Pp. xliii, 145.
5. Diego Valadés The Language of Law and the Law of the Language Entrance speech to the Academia Mexicana de la Lengua August 25, 2005. 88 p. URL : <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/14/6932/1.pdf>
6. Висновок щодо заяви України про членство у ЄС. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/qanda_22_3802
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-п/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
8. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Харків, 2001.
9. Шаповал Ю. І. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в

Україні. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 398 с.

10. Корж А. В. Мовний чинник та його особливості в освітній сфері. *Держава і право : Зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. Вип. 18.

11. Субтельний О. Україна : історія. Київ : Либідь, 1994. 734 с.

12. Рапацька Л. П. Правове регулювання мовної політики в Україні наприкінці XVIII – на початку XXI ст. (на матеріалах Криму) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ , 2005. 190 с.

13. Кучма Л. Україна – не Росія. *Время*, 2003. 560 с.

14. Колісник В. Правове регулювання мовних відносин в Україні та проблеми його подальшого удосконалення. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 1998. № 4(15). С. 81-91.

15. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

16. Про корінні народи України : Закон України від 1 липня 2021 р. № 1616-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. С. 4. Ст. 319. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

17. Ткаченко, Є. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навч. посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 315 с.

18. CDL-AD(2017)030-e Ukraine - Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education, adopted by the Commission at its 113th Plenary Session (Venice, 8-9 December 2017) [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)

Tetiana Slinko, PhD in Law, Professor, Department of Constitutional Law of

Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine. ORCID 0000-0001-8411-9655

Yevhenii Tkachenko, PhD in Law, Associate Professor, Department of Constitutional Law of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine. ORCID 0000-0003-2510-5362

PECULIARITIES OF THE RIGHT TO EDUCATION REALIZATION BY NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE

The article examines the category “language rights of national minorities in the field of education”, as well as the problems of their provision in Ukraine. Based on the theoretical approaches of representatives of social and legal sciences, as well as the practice of implementing applied legal norms, the essence of the concept has been clarified. It has been established that one of the key issues of the state language policy in Ukraine in the field of education is still relevant to find a balance between the need, on the one hand, for clear legislative support for the use and development of the Ukrainian language as the state language, and on the other hand, guaranteeing the right to education to representatives of minorities or the study of the native language, its unhindered implementation and strict observance. It is noted that the legislative guarantee of education of representatives of national minorities in their native language is narrower than the constitutional one, because it is limited only to the levels of preschool and primary education. At the same time, persons belonging to the indigenous peoples of Ukraine are guaranteed the right to study in their native language in communal educational institutions in order to obtain a general secondary education.

Keywords: *language relations, language rights, ethnic minorities, education, the constitutional right to education, educational relations, language policy, indigenous peoples.*